

Spinoza en rechten

Individualisme of burgerschapsdenken

Norbert van Ettinger

1. Inleiding

Onlangs was ik in Amsterdam en trof een citaat van Spinoza groot geschilderd op een zijgevel!

Men under the guidance of reason, desire nothing for themselves which they do not also desire for the rest of mankind.....[Spinoza, Ethica]

Spinoza is populair, spreekt vandaag de dag velen aan! Daarom is het interessant om te kijken hoe modern zijn filosofie nu is. Jonathan Israel heeft een historisch onderzoek gedaan naar Spinoza en de reikwijdte van zijn gedachtegoed en komt in *Radicale Verlichting*¹ tot de conclusie dat die invloeden tot in het heden reiken...ja deels zelfs onze moderne waarden (vrijheid, nastreven van geluk, democratie en gelijkheid) hebben vormgegeven. Theo Verbeek heeft in *Spinoza on Natural Rights*² gekeken naar de filosofische compatibiliteit van deze moderne waarden met Spinoza's sociale en politieke filosofie maar komt tot de conclusie dat ze op deze aspecten allesbehalve (pre)modern is. Zijn conclusie rolt uit een toetsing waarin hij constateert dat de moderne waarden onder de vlag van (natuurlijke of mensen)rechten niet in de filosofie van Spinoza gerechtvaardigd kunnen worden. Ik zal de argumentatie van Verbeek hier bespreken, en tegelijkertijd een tegenargument opbouwen om mijn eigen these te verdedigen: Deze luidt:

Moderne (mensen)rechten kunnen wel worden gefundeerd in Spinoza's metafysica mits:

- a. we voor de rechtvaardiging geen beroep doen op een in de natuur gelegen universele morele orde,
- b. rechten (normatief begrepen) het resultaat zijn van een sociaal contract en de neerslag zijn van een redelijk inzicht van reciprociteit van de deelnemers, dwz het besef dat het individu niet los gezien kan worden van de gemeenschap en de gemeenschap niet los gezien van het individu (dat het individueel welbevinden niet ontkoppelt kan worden van het algemeen welzijn en visa versa!),
- c. recht op vrijwaring van externe dwang (vrijheid van denken en spreken) wordt gecombineerd met rechten die de ontwikkeling van innerlijke vrijheid en zelfdeterminatie (geestelijke vrijheid; bevrijding van onderwerping aan de passies)³ mogelijk maken (recht op deelname aan politiek, onderwijs etc.)!

Ik begin met een korte vogelvlucht door de ethiek en politieke filosofie van Spinoza om daarna beknopt twee wezenlijke en voor de argumentatie bepalende kenmerken te bespreken, te weten; Spinoza's metafysisch naturalisme en het republikeinse karakter van zijn filosofie! De idee dat het label rechten onze moderne waarden dekken komt zijdelings aan de orde!

2. In vogelvlucht Spinoza's ethiek en politieke filosofie

De gedragingen van alles in de natuur, de mens inclusief, wordt volledig genoodzaakt en verklaard door de onveranderlijke wetten van God of Natuur⁴ (wetten die we niet prescriptief⁵ maar descriptief⁶ moeten opvatten). De meest fundamentele wet luidt dat alle wezens zijn begiftigd met conatus; het streven naar behoud van eigen existentie en aard! Van nature streven we noodzakelijk en onophoudelijk naar datgene waarvan we geloven dat het voor ons

zelfbehoud nuttig is. Aan ons oordeel over dat nut is *goed* en *kwaad* gerelateerd. In de niet antropocentrische natuur staat geen absolute moraal geschreven...Dat is het naturalisme van Spinoza's zgn. ethisch egoïsme⁷, wat geenszins impliceert dat hij meent dat we noodzakelijke egoïstische handelen. Want laten we ons leiden door rede...ons bevrijden uit de ketenen van de passies...dan ontwikkelen we innerlijke vrijheid, en een moraal die ons vanuit een welbegrepen eigenbelang doet handelen in belang van medemens en gemeenschap!⁸ Met dat mensbeeld treden we in het domein van de sociale en politieke filosofie. Mensen samen in een hypothetisch natuurstaat⁹, waar alleen natuurwet heerst, zullen eerder passief aan passies onderworpen tegenover elkaar staan, dan actief geleid door de rede het met elkaar eens zijn"¹⁰

¹¹ Vanuit een consequent naturalisme schrijft Spinoza...“Overeenkomstig de soevereine natuurwet [de conatus]...volgt dat elk individu het soevereine recht heeft te handelen naar eigen natuurlijke geaardheid”¹² dwz natuurrechtsens doet wat de eigen macht vermag..onderworpen aan passies met list, bedrog, geweld zichzelf overeind houdt...of zich daarin door het verstand laat leiden. Dat is *natuurrecht vereenzelvigd met macht*¹³ ...een natuurwet die niet als voorschrift maar als waardeneutrale beschrijving moet worden opgevat¹⁴ Het naturalisme brengt hem bij deze bijzondere status van recht. Dat echter alles conform de descriptieve wet van de niet antropocentrische natuur geschiedt, betekent nog niet dat wat men op natuurlijke wijze doet, vanuit redelijk perspectief noodzakelijk het goede is, dwz het eigen welzijn optimaal dient. “It is one thing, I say, to defend oneself, to preserve oneself, to give judgement, etc..., by right, another thing to defend and preserve oneself in the best way and give the best judgement”¹⁵ “. Want..”daar kan geen twijfel over bestaan...hoeveel meer het in zijn voordeel zal zijn om in overeenstemming te leven met wetten en dictaten van de rede die gericht zijn op het **ware** goede voor de mens.”¹⁶ ...”Niemand die niet verlangt om veilig en vrij van angst te leven...maar hoe kan dit tot stand komen zolang we toestaan dat individuen doen waar ze zin in hebben...de rede niet meer recht doen laten gelden dan haat en boosheid!...Bedenken we tevens dat het leven van mensen zonder wederzijdse assistentie noodzakelijk rampzalig zal zijn, de cultivering van de rede zal moeten missen..., dan zal het duidelijk worden dat mensen zich wel moesten verenigen in één geheel.”¹⁷ In dit republikeins denken ligt het menselijke belang bij samenwerking in een gemeenschap die met veiligheid, vrede, en instituties de voorwaarden levert om zijn rede, natuurkennis en moraal te ontwikkelen waarmee de mens zich kan bevrijden van zijn passies. Zo kan dan een waarlijk innerlijke vrijheid tot bloei komen...om samen met anderen in goed burgerschap zijn individualiteit te ontwikkelen! Dit samenwerken gaat echter niet vanzelf, omdat de mens door passies beheerst...in plaats van het inzicht in het belang van de samenwerking, “het ware goede”...de neiging heeft ten koste van het gemeenschappelijk welzijn zijn directe eigenbelang te volgen. Daarom bestaat het collectief en daarmee het individu alleen dankzij een ‘hoogste macht’ (de Soeverein) die gedrag ontmoedigt dat het (noodzakelijk) collectieve bestaan ondermijnt. Die hoogste macht is niet onafhankelijk van het volk maar juist uitdrukking van hun macht...want ze zorgden ervoor dat “...het onbepaalde recht wat ze elk individueel natuurlijk bezaten geplaatst werd onder een gemeenschappelijk recht wat niet langer bepaald wordt door de kracht en passies van de individuen.”¹⁸ waarbij ze zich bonden onder belofte dat ze in alle zaken geleid worden door de dictaten van de rede. Om zo'n gemeenschap onder een overheid te vormen en in overeenstemming met de regels van het natuurrecht te blijven...heeft ieder vrijwillig of gedwongen een deel van zijn natuurlijke recht/macht overgedragen en het de hoogste macht verleent! En zo ontstaan in een “vereniging onder één geheel” in een gemeenschappelijk ondersteund recht, individuele rechten in normatieve zin!¹⁹ Het handhaven van natuurrecht/macht als achtervang in de civiele staat is een doordachte zet van Spinoza. Hij blijft (in tegenstelling tot Hobbes) daarmee niet alleen het naturalisme trouw maar maakt ook de soeverein tot medespeler. Die moet nu ook zijn best blijven doen om voldoende

draagkracht en steun van de subjecten te blijven houden! Deze macht dient aan beide zelden als vangnet, voor het geval soeverein, of burger zich onredelijk gedragen! Want de wijze, die zich door zijn rede laat leiden, ziet het belang van samenwerken onder een soeverein die een redelijke wet handhaaft. Voor de burger die zijn voordeel daarin niet kan zien moet de *payoff-cost-strategy* zodanig in evenwicht worden gebracht dat deze middels afschrikkende overheidssancties redelijk blijft handelen.

3. Spinoza's metafysisch naturalisme²⁰

“Goed en kwaad zijn...als perfect en imperfect...slechts relatieve termen...”.²¹ ‘Goed’ heet het wat we nuttig achten voor ons zelfbehoud! Met dit naturalisme neemt Spinoza stelling tegen fundering van een absolute moraal in religie of prescriptieve natuurwet. Zo plaatst hij zich tegenover de aanhangers van de Christelijk georiënteerde klassieke theorie van de teleologische natuurwet.²² Hun natuurlijke wetten zijn *normatieve*, universele op alle mensen toepasbaar gedachte rechtssystemen²³.

De notie ‘natuurrechten’ die Verbeek als toets gebruikt om te onderzoeken of moderne waarden in de metafysica van Spinoza te funderen zijn, kunnen we associëren met de moderne variant van deze *Classical-Natural-Law-Theory*²⁴. Dat is niet geheel onproblematisch. De geestelijke vaders van de moderne wet van de prescriptieve natuurrechten, Hugo de Groot en John Locke, meenden dat in de natuur een wet of orde is te vinden waaruit een universeel systeem van rechtvaardigheid kan worden afgeleid. In deze visie worden mensen opgevat als entiteiten die van nature soeverein zijn en waarvan de integriteit en vrijheid moet worden gerespecteerd. Binnen het geraamte van deze theorie wordt een handeling als moreel juist getypeerd als ieders aangeboren individuele (voornamelijk negatieve) rechten worden gerespecteerd. De Natuurstaat geldt op dit aspect maatgevend voor normatief recht. Natuurrecht wordt gezien als een redelijke norm waaraan het politieke recht kan worden getoetst.²⁵

Tegenstanders van de *Natural-Law-Theory* verwerpen haar op morele of theoretische grond.²⁶ Een theoretisch bezwaar is dat claims aangaande kennis over een natuurlijke morele orde of in de natuur gelegen doelstellingen kunstmatig zijn, en dat normatieve natuurrechten vreemde entiteiten zijn waarover we geen kennis kunnen bezitten. De kritiek luidt dan dat het criterium van een goede wet niet gevonden moet worden in conformiteit met een zgn. normatieve natuurwet, maar moet conformeren met een principe van utiliteit of algemeen welzijn. Een moderniteittoets gebaseerd op dit beginsel zal Spinoza's metafysica beter doorstaan dan één gebaseerd op normatief natuurrecht!

Als een moreel bezwaar tegen de normatieve opvatting van natuurrechten geldt dat wat in de natuurstaat gebeurt niet noodzakelijk ideaal hoeft te zijn. Maar dit vooronderstel je wel als je Locke's natuurstaat en prescriptieve concept van ‘natuurrechten’ (met normatieve connotatie) als ijkpunt neemt en Spinoza's natuurstaat en descriptieve concept van natuurrechten normatief representatief houdt voor zijn gehele metafysica! En wanneer Spinoza's waardeneutrale descriptieve natuurwet (de gelijkstelling van natuurrecht met macht) als een norm wordt opgevat (voor een ‘zo hoort het te zijn’ gehouden), dan moet men wel concluderen dat in Spinoza's metafysica geen modern recht of een geciviliseerde moraal te herkennen is! Bij Spinoza is natuurrecht echter geen redelijke norm maar vloeit voort uit de noodzakelijke orde en gelijkstemmigheid van de natuur!

Als we op zoek zijn naar de bijzonder status van de mens, die het verlenen van individuele rechten passend maken, dan moeten we bij Spinoza niet kijken naar de mens in de ‘natuurstaat’²⁷, waar hij zich geregeerd door zijn passies in deplorabele toestand nauwelijks van een dier onderscheid...maar naar wat de mens in potentie worden kan...naar de geciviliseerde mens in een redelijk geleide gemeenschap...waar de voorwaarden aanwezig zijn om zijn

kwaliteiten (rede, natuurkennis, deugd, moraliteit, innerlijke vrijheid) te ontwikkelen..waar normativiteit onder leiding van de rede in het politiek recht verschijnt!

Compatibiliteit van Spinoza's filosofie met moderne waarden onderzoeken door natuurrechten als toetsteen te gebruiken, stuit op nog een bezwaar. Door een nadruk op natuurrecht en natuurlijke vrijheid, ligt de vooraanname bij het individu als soevereine entiteit. Daarmee associëren we modern louter met individuele waarden en blijven de waarden van de gemeenschap (zonder welke het individu niets is) onderbelicht! Rekening houdende met dit bezwaar is bij het beantwoorden van de vraag of we rechten met Spinoza's metafysica kunnen rechtvaardigen, van belang om ook te bepalen om welk soort van recht het zou moeten gaan! Rechten zijn verdedigers van waarden (Verbeek noemde o.a. Vrijheid) die we ten dienste van een waarlijk leven willen respecteren. De duiding van deze waarden vertoont samenhang met het gehanteerde mensbeeld. We gaan kijken naar dat beeld van twee verschillende sociaal/politiek filosofische tradities en de implicaties die dat voor interpretatie van moderne waarden, en de aard van het bijbehorende (waardeverdedigende) recht heeft.

4. Rechten als verdedigers van (moderne) morele waarden

Om te onderzoeken hoe modern Spinoza's filosofie is, kijkt Verbeek of de moderne waarden (vrijheid, democratie, nastreven van geluk, gelijkheid) onder de vlag van (mensen of natuurlijke)rechten compatibel zijn met Spinoza's metafysica.

Geheel onproblematisch en eenduidig in connotatie zijn de concepten van de genoemde waarden niet. Zo geven twee verschillende politiek filosofische stromingen, het liberalisme en het republikeinisme elk een eigen uitleg aan het begrip 'vrijheid', en de soort van rechten die deze waarde verdedigen moet. Dit wordt door een binnen de stroming gehanteerd mensbeeld gefundeerd.

Filosofische liberalen (met Hobbes en Locke als voorlopers), hanteren een sociaal atomistische mensbeeld! Individuen zijn van nature vrije en autonome (bij Locke ook morele) wezens, begiftigd met instrumentele rede, en enigszins gechargeerd, behoeven een staat alleen om vrede en veiligheid te garanderen! De door hen verdedigde individuele (negatieve) vrijheid (het natuurrecht om hun eigen goede leven te kunnen definiëren en implementeren) staat voor een afwezigheid van externe dwang! Deze vrijheid wordt onder een politieke autoriteit beschermt door (negatieve) rechten op vrijwaring van inmenging door overheid en medeburgers in privé aangelegenheden! Rechtvaardiging van deze rechten (en voor het leggen van het primaat bij het individu ipv de gemeenschap) geschiedt onder verwijzing naar de autonomie en vrijheid van het individu in de natuurstaat. Eerbiediging van natuurrecht vormt voor Locke de politieke legitimatie!

Kunnen we Spinoza ook in de traditie van het filosofisch liberalisme plaatsen? Neen...zijn denken laat zich beter onderbrengen bij filosofische republikeinisme geworteld in een sociaal holistische visie die teruggaat op Aristoteles. Voor hem is de mens een sociaal wezen welke voor een waarlijk leven de gemeenschap behoeft, om kwaliteiten te kunnen ontwikkelen en een menselijke excellentie of deugdzaamheid te realiseren!²⁸ Anders dan in het natuurlijk mensbeeld van Hobbes, zijn bij Spinoza mensen van nature geneigd om in passieve onderworpenheid aan passies, niet geleid door de rede, geleefd te worden door de grillen van de externe objecten van hun begeertes. Ze bezitten in tegenstelling met Locke's individuen in een natuurstaat (waarin deze de wenselijke moraal reeds voorondersteld in een door God geschonken moreel oordeelsvermogen) een voor geciviliseerde begrippen weinig ontwikkelde moraal...! 'Slavernij' is niet, zoals bij Hobbes en Locke louter externe beknotting van bewegingsvrijheid maar evenzeer een inwendige toestand...een knechting door de passies!

Niet louter negatieve doch ook positieve vrijheid is een groot goed! Spinoza ziet het hoogste doel en de grootste deugzaamheid voor de mens gelegen in maximaal verwezenlijken van het streven naar zelfbehoud, met inzet van geheel zijn vermogen...met de rede de passies bedwingen, en een innerlijke vrijheid en zelfdeterminatie bereiken...waarmee een waarlijk en moreel leven wordt gerealiseerd! Deze geestelijke vrijheid wordt optimaal verwerkelijkt in de civiele staat onder een soeverein die redelijke wetten implementeert en zo de burgers naar de rede dwingt te leven! Onder voorwaarden van de redelijk gereguleerde gemeenschap heerst vrede en veiligheid, zijn er kennisinstituten die ons leren hoe we met de rede de passies kunnen bedwingen, is er bestuurlijke inspraak om persoonlijke autonomie te realiseren! Innerlijke vrijheid vormt voor Spinoza de legitimatie van een politieke autoriteit, omdat deze innerlijke kwaliteit een georganiseerde en gereguleerde samenleving vraagt om tot bloei te kunnen komen! Een eenzijdige nadruk op natuurrechten als in de *Natural-Law-theory* waarin het individu van nature soeverein is, is te individualistische en incompatibel met de waarden van de gemeenschap zonder welke het individu niets is!

Als we de filosofie van Spinoza willen toetsen aan moderne waarden, dan kunnen we deze waarden direct toetsen of onder de vlag van rechten brengen...Maar in het laatste geval moeten we ook hierin de waarden van de gemeenschap in de moderne samenleving meenemen! Naast negatieve rechten, als het recht op vrije meningsuiting, horen dan ook positieve rechten tot het pakket; zoals recht op deelname aan het landsbestuur (participatieve democratie), recht op middelen of manieren om zijn mening uit te spreken, recht op onderwijs, recht om zijn innerlijk kwaliteiten te ontplooiën...om de rede te ontwikkelen...kennis van de natuur te nemen om daarmee zijn passies beter te beheersen!

Met deze achtergrondinformatie gaan we naar het stuk van Verbeek!

5. Verbeek over Spinoza en Natuurlijke rechten

We bekijken nu de argumentatie van Theo Verbeek in "*Spinoza on Natural Rights*" waaruit hij concludeert dat Spinoza's sociale en politieke filosofie allesbehalve (pre)modern is omdat deze filosofie de (natuur of mensen)rechten niet kan onderbrengen! En passant zal ik de onderbouwing van mijn these voltooien!

5.1. Spinoza's natuurstaat civiele staat en natuurrecht

Theo Verbeek leidt de volgende twee claims uit Spinoza's metafysica af:

- *Equality-claim*; In termen van recht heeft de mens geen geprivilegieerde status, want alles maakt deel uit van de actuele wereld en heeft eenzelfde recht om te doen wat binnen de macht ervan ligt!
- *Universal-legitimacy-claim*; Wat een ding ook doet...per definitie gebeurt dat in overeenstemming met zijn natuurrecht!...Alles wat zich afspeelt gebeurt rechtens de natuurwet!

Volgens Verbeek zijn deze twee impliciet in Spinoza's metafysica opgesloten claims in strijd met twee fundamentele intuïties aangaande rechten:

1. Met de mogelijke uitzondering voor dierenrechten.. reserveren we de taal van rechten voor de mens. We spreken immers niet over de plicht van een steen om te vallen of het recht van kruit om te ontploffen. Maar deze intuïtie gaat in tegen Spinoza's *equality-claim*.
2. Recht vooronderstelt een keuze. Tegenover elke legitieme handeling moet een niet-legitiem alternatief denkbaar zijn. Maar deze intuïtie gaat in tegen Spinoza's *Universal-legitimacy-claim*.

De *equality* en de *Universal Legitimacy claim* zijn strijdig met de door Verbeek genoemde intuïties aangaande rechten mits we aannemen dat ze allen in de categorie van normatieve

begrippen vallen! Maar dat geldt slechts voor de genoemde intuïties. Die intuïties hebben door de context een normatieve connotatie omdat in de definitie ervan het concept ‘rechten’ (verlening van bevoegdheid) een normstellende betekenis heeft...een voorschrift (prescriptie) voor bepaald gedrag weergeven! Maar de uit Spinoza’s metafysica afgeleide claims hebben strikt genomen die normatieve betekenis niet. In de definities van deze claims staat het woord ‘recht’ in direct verband met Spinoza’s opvatting over natuurrecht. Alle entiteiten in de natuur, en vanuit zijn radicale unificatie ook mensen, gedragen zich natuurrechtens, gehoorzamen...de descriptieve natuurwet, die luidt dat alle entiteiten met alles wat in hun vermogen ligt naar zelfbehoud streven, en dus concludeert Spinoza als een stand van zaken dat natuurrecht synoniem is met macht! Hij gebruikt het woord natuurrecht in feitelijke (descriptieve) zin, om een stand van zaken weer te geven. In TTP 16 introduceert Spinoza het concept ‘natuurrecht’:

“ Met juist en gevestigde orde van de natuur bedoel ik simpelweg de regels die de natuur van elk individueel ding besturen, zoals wij begrijpen dat het natuurlijk is gedetermineerd in zijn bestaan en gedrag...elk individueel ding heeft het soevereine recht om alles te doen wat het kan doen...[ook] het recht van de individu is van gelijke omvang met zijn gedetermineerde macht”²⁹

Met de slotzin spreekt Spinoza geen nieuwe norm uit...maar bevestigt hij zijn naturalistische visie...verwerpt de opvatting dat in de natuur een normatieve, teleologische of theologische orde aanwezig is! Spinoza verricht er een statement mee...verwerpt de prescriptieve notie van natuurwet; zeggen dat iets natuurrechtens gebeurt in de betekenis zoals Spinoza dat hier gebruikt, is zeggen dat het in de natuur aan een absolute morele norm ontbreekt krachtens we deze handeling als ontoelaatbaar kunnen veroordelen, en dat is iets anders dan oordelen dat de handeling volgens een of andere nieuwe norm toelaatbaar is!

Het menselijk gedrag is (vanuit het objectieve perspectief van de natuurwetenschapper) waardeneutraal verklaarbaar en beschrijfbaar met dezelfde geometrische deductie als het gedrag van de kogel in zijn parabolische baan...! Misschien ongelukkig dat hij de term ‘recht’ hiervoor gebruikt, maar zo spreken wij ook over de kogel die in zijn baan de natuurwetten *gehoorzaamd*, waarin ‘gehoorzamen’ ook weer een normatieve bijklank heeft!

De verwarring ontstaat doordat Verbeek het begrip ‘natuurrecht’ normatief hanteert, als een redelijke norm waaraan het politieke recht kan worden ontleend! Dat is te doen gebruikelijk binnen de context van de *Natural-law-theory* waarin het verwijst naar een situatie in de Natuur die maatgevend wordt genomen voor hoe bepaalde dingen behoren te zijn!

Vanuit die invalshoek is te begrijpen dat Verbeek beweert dat “...de notie ‘natuurrecht’ zeer problematisch is voor Spinoza’s perspectief...Spinoza überhaupt het gehele begrip ‘norm’ niet onderbrengen kan! Immers” aldus Verbeek, “wijst Spinoza er in de *Ethica* op dat God geen wetgever is..dat alle dingen de perfectie kunnen hebben die ze genieten..!”³⁰

Het is correct dat de door Verbeek gehanteerde prescriptieve opvatting van natuurrecht van de *Natural-Law-Theory* niet compatibel is met Spinoza’s descriptieve gebruik ervan. Maar de normatieve opvatting van het begrip ‘natuurrecht’ kan wel eens het probleem zijn, zoals ik in §3 heb laten zien! Spinoza gaat in tegenstelling tot anderen, zoals Hobbes en later Locke juist uitermate consequent met zijn naturalisme om.³¹ Hij handhaaft dat er geen natuurlijke orde van een morele of teleologische soort over of boven de intelligibele wetten van de natuur ligt, want voor hem ontbreekt elke vorm van teleologie in de natuur...of een antropomorfe God die de natuur met een opgelegde norm antropocentrisch heeft geschapen!

Maar dat impliceert nog niet dat daarmee de metafysica van Spinoza het begrip ‘norm’ niet kan onderbrengen...dat er vanuit het menselijk perspectief geen norm is!³² Die is er wel...in Spinoza’s betekenis..maar dan één gerelateerd aan het beoordelingsvermogen waarmee we het nut van iets voor ons zelfbehoud bepalen. Edwin Curley zegt daarover; “Ontkennen dat er een transcendentale of natuurlijke standaard van rechtvaardigheid bestaat is nog niet ontkennen dat

er een normatieve standaard is door welke we een handeling kunnen beoordelen! Zelfs als men irrationeel kan handelen zonder de natuur te schenden, betekent dit nog niet dat alle handelingen dezelfde normatieve status hebben.”³³ In Spinoza’s woorden “Het is één ding ..om met recht, zichzelf te verdedigen en zichzelf te handhaven, een oordeel te geven, maar dat is nog niet hetzelfde als dit op de beste wijze te doen.”³⁴ Het oordeel is relatief in die zin dat het afhankelijk is van ons inzicht...maar gaat in het leerproces waarin we gebruik maken van ons verstand in de limiet naar een maat die voor één ieder hetzelfde is; het kennisarsenaal van adequate ideeën waarin de eeuwige noodzakelijke samenhang en essentie van de natuur wordt doorgrond, waarin de wijsheid ligt vervat dat mijn eigenbelang het best wordt gediend met het dienen van het gemeenschappelijk belang.

Spinoza erkent dat het bereiken van het verlichte eindstadium (een volledige adequate kennis van onszelf in de ervaring van de eenheid van ziel en alle dingen in God, *sub specie aeternitatis*) een moeizaam proces is, omdat in de *natuurstaat* velen zich niet door de rede maar de passies laten leiden. Maar hoe kan zo’n sociaal contract dan tot stand komen...is de vraag waarvan ik vermoedt dat Verbeek die hier mede stelt...“Spinoza’s punt kan [wel] zijn dat als een stand van zaken, de rede geen erg belangrijke rol speelt in het leven van de mensen, en dat het vaak helemaal geen rol speelt...dat de Groot of Hobbes hiervan niet erg onder de indruk zullen zijn. Want hun argument is niet dat de mens als een stand van zaken onveranderlijk zijn rede gebruikt...maar dat hij zijn verstand *behoort* te gebruiken, omdat, de rede de bron is van de moraal c.q. de calculerende rede een totale destructie moet voorkomen!”³⁵

In replek hierop...Spinoza’s naturalisme en rationalisme indachtig wordt het ons verboden om de norm, dat men zijn verstand *behoort* te gebruiken, ‘out of the blue’ te postuleren. Ze moet worden gededuceerd uit de niet prescriptieve natuurwet die beschrijft dat alles wordt gedreven door een streven naar zelfbehoud. De volgende narratieve Spinozistische herleiding zou kunnen worden geconstrueerd waarin de norm ‘men behoort zijn verstand te gebruiken’ tevoorschijn komt. Ondanks de zware omstandigheden van de prepolitieke natuurstaat weten door conatus voortgedreven toch enkele individuen enige wijsheid op te bouwen en zien in dat het in hun eigenbelang is om samen te werken. Deze beginnende wijzen vormen met elkaar een ministaatje, een mini democratische republiek...compleet met gemeenschappelijk recht...en een soeverein...waarmee ze de facto gezamenlijk meer natuurrecht (is feitelijke macht) bezitten dan de minder wijze enkelingen...De dommere eenlingen die nog doormodderden in het pre-politieke leven, kunnen in het door de wijzen gestelde voorbeeld het voordeel van samenwerken zien, of hun grotere macht ondervinden, kiezen voor aansluiting! In dit groeiende staatje met een redelijke soeverein onder redelijk gemeenschappelijk recht, waar rust, vrede en veiligheid heerst, zijn de voorwaarden voor het aanleren van een leven geleid door de rede veel gunstiger. Het eenmaal op gang gekomen proces van de ontwikkeling van het verstand kan steeds sneller verlopen...wanneer men kennis gaat nemen van de natuur...het arsenaal aan adequate ideeën toeneemt...men de noodzakelijkheid van de principes achter de passies beter begrijpt...men de passies er steeds beter door onder controle krijgt...men aan innerlijke vrijheid wint...de liefde toeneemt...de morele standaard steeds hoger wordt...ontdekt hoe dit in het voordeel werkt van de mogelijkheid om samen te werken...ervaart dat samenwerken het eigenbelang bevordert...kortom dat het gebruik van de rede het inzicht brengt dat het nuttig voor het zelfbehoud is om zich door de rede te laten leiden. Ze zullen het gegeven dat je je verstand behoort te gebruiken als een door henzelf geconstrueerde norm vestigen...!

Dit is een kwalitatieve beoordeling van het logisch principe van Spinoza’s metafysica...maar kwantificeren en bezien of het proces ook werkelijk van de grond kan komen en met welk tempo...? Misschien speltheoretisch toetsen?³⁶ Het volgt allemaal als consequentie van zijn in

dit opzicht naturalistische mechanistisch gedetermineerd model! Als eenmaal de weg is ingezet naar gebruik en ontwikkeling van de rede en moraal...mogelijk gemaakt door de civiele samenleving onder redelijk bestuur van een soeverein...dan ontstaat een zichzelf versterkende proces van ontwikkeling...en dit alles aangedreven door de conatus³⁷..het streven van elk individu naar zelfbehoud...waartoe in Spinoza's naturalistische metafysica alles te herleiden moet zijn!

Resumerend...In Spinoza's politieke theorie moet de toestand van de (mens in de) natuurstaat (m.b.t. natuurrecht) niet als een gewenste situatie worden opgevat! Normatieve fundamentele mensenrechten rechtvaardigen in de metafysica van Spinoza door daarin direct te refereren aan de term 'natuurrecht' en deze zoals in de *Natural-Law-Theory* te houden voor een redelijke norm waaraan het politiek recht kan worden getoetst laat zijn metafysica niet tot zijn recht komen³⁸! Het natuurrecht (samenvallende met macht) vloeit bij Spinoza voort uit de noodzakelijke en eenstemmige (waardeneutrale) orde van een natuur die niet actorcentrisch is, en niet gehouden moet worden voor (optimaal), hoe dingen behoren te zijn! Dit impliceert echter niet dat zijn metafysica geen norm kan onderbrengen, want met toenemend inzicht van mensen wordt noodzakelijk een intersubjectieve norm zichtbaar...die van redelijkheid...met het individuele en gemeenschappelijke belang als maat! De uitkristallisatie van deze norm van prudentie verschijnt geleidelijk in de gemeenschap onder civiel recht...in de burgerlijke staat die redelijk wordt geleid, en voedingsbodem is voor een voortgaande ontwikkeling van rede, moraal, en perfectionering van individuele innerlijke kwaliteiten! Normatief recht is een product van de rede waarmee de noodzakelijkheid van de menselijke natuur is voorzien...en op die natuur is afgestemd zodat de mensen onder dit recht hun innerlijke capaciteiten en kwaliteiten in een harmonieus samenleven tot bloei kunnen brengen, en zo tot een verwerkelijking van innerlijke vrijheid en deugzaamheid kunnen komen!

Met in het achterhoofd wat nu is opgehelderd kunnen we proberen om fundamentele rechten in Spinoza's metafysica te rechtvaardigen! Er zijn twee contemporaine benaderingen beschikbaar; een consequentialistische en een deontologische!³⁹ We kijken eerst of we met de metafysica van Spinoza als uitgangspunt tot een (consequentialistische) instrumentele theorie kunnen komen...dwz een theorie die valt onder een benadering waarin we er vanuit gaan dat respect voor individuele rechten een middel vormt om een optimale verdeling van belangen tot stand te brengen!

5.2. Consequentialistische of Instrumentele benadering

In deze benadering gericht op het funderen van rechten, kijken we naar wat we wensen en bezien dan wat voor een rechten er bij horen om die wensen te vervullen! Uit de metafysica van Spinoza komt naar voren dat het hoogste goed in de bevrijding van de passies, dwz vrijheid van de geest wordt bereikt. Deze vrijheid is gelegen in zelfdeterminatie...Zoals God vrij is omdat hij zijn eigen oorzaak is...zo kan de mens zichzelf determineren door de bron van zijn handelen van binnenuit te laten komen...uit de rede...zich (door inzicht in de noodzakelijkheid van dit mechanisme) te bevrijden van de slavernij van de passies die ons telkens doen fixeren op de externe grillige wereld! Welke rechten kunnen deze waarde verdedigen/borgen, ofwel deze wens vervullen. Dat moeten rechten zijn die het ons mogelijk maken om onze rede en moraliteit te ontwikkelen. Daarvoor hebben we een georganiseerde redelijk gereguleerde samenleving onder een redelijke soeverein nodig...welke ons helpt tezamen met onze medemensen in een harmonieus samenleven en samenwerken deze innerlijke kwaliteit te perfectioneren/ontwikkelen. Het is de republikeinse democratie als staatsvorm die het best deze voorwaarden van zelfdeterminatie (autonomie) en zelfontplooiing

kan garanderen...de individuele rechten op deelname aan politiek bestuur, onderwijs, vrijheid van meningsuiting...respecteren zal! Gekeken naar wat Verbeek hierover zegt;

“...[Spinoza’s rule]... ‘Things do not belong to the right of the state in so far as they cause indignation in the majority’ ...warns the ruler that unpopular measures will cause the people to conspire together...In sum, however great the physical power a ruler has at his disposal (army, police) his position remains vulnerable...This rule in particular comes close to providing a consequentialist justification of natural rights: the sovereign will keep his power only when he listens to the will of the people.”⁴⁰

Dit weerspiegelt de kracht van Spinoza’s handhaving van de natuurwet ‘recht is macht’, waarmee hij in tegenstelling tot Hobbes hier niet alleen naturalistisch consequent blijft maar ook een evenwichtige verdeling van recht/macht realiseert⁴¹. Want hierdoor is ook de soeverein medespeler en moet zijn best blijven doen om redelijk te regeren, daar deze anders de steun van het volk verliest! Dit mechanisme wordt het best ondersteund in een democratie! De van kracht blijvende natuurwet ‘recht is macht’ komt ook tot uitdrukking in...de vrijheid van meningsuiting...want een staat heeft de macht niet om de gedachten en het vrije woord van zijn onderdanen te beheersen! Als de soeverein redelijk is ziet ze ook in dat haar steun en macht zal afbrokkelen als ze het recht op vrijheid van meningsuiting gaat inperken! Maar zo meent Verbeek...

“...To actually enjoy those rights however, they should form a unity (for it is only to the extent that they are guided as it were by one mind that they limit the power of the sovereign). It is but too clear, however, that that leaves little room for the rights of individual citizens. On his own a citizen has no right at all given the fact that his power is complete negligible...”⁴²

..Hier geeft Verbeek uitdrukking aan het schrikbeeld van een volkswil...! Een staat..dwz in een democratie de meerderheid van het volk...kan de minderheid onderdrukken als er geen grondrechten aan burgers kunnen worden verleend. De angst is dat als moraal niet (absoluut) kan worden gefundeerd..we geen fundamentele rechten kunnen rechtvaardigen die het individu beschermen tegen de dictatuur van de meerderheid. Maar ik heb hiervoor al laten zien dat het hanteren van een strikt naturalisme..nog niet impliceert dat er dan geen gemeenschappelijk normatieve standaard mogelijk is door welke we een handeling kunnen beoordelen..en waaruit we burgerrechten kunnen afleiden! Het is alleen dat we moeten zien dat de ontwikkeling van moraal pas tot stand kan komen in een gemeenschap...en onder een redelijk gemeenschappelijk recht! Dit lijkt een beetje op het kip of het ei verhaal...maar ik heb ook laten zien dat dit proces gradueel tot stand kan komen⁴³. De angst voor het opgaan in een soort van uniform eenheidsdenken, of volkswil, is niet geheel terecht! Het principe van convergentie in denken en oordelen is met name gericht op het bereiken van een gemeenschappelijk gedeelde morele norm aangaande de harmonieuze omgang met elkaar, en impliceert niet noodzakelijk totale uniformiteit en verlies aan individualiteit!

“Men who are guided by reason (and insofar they are so guided) seek what is useful to them. What is most useful to any man is other men, whose strength, when combined with his own, will provide him with greater security, prosperity and knowledge. It is therefore to desire that they should be different, develop their own powers and know what is of use to them more and more adequately!..... In other words the city rationally conceived and constructed through the daily activity of its members is indeed a collective individuality, bound together by the affects of friendship, morality and religion, but is not founded on uniformity. Thus it is itself the means by which each man can affirm and strengthen his own individuality!... If men were entirely reasonable creatures the community they form would be cemented entirely by reciprocal utility and thus by difference in similarity”⁴⁴

In tegenstelling tot Verbeek, die terugschrikt voor de idee van een *general will*, en de bijbehorende geringe bewegingsruimte voor de individu, meen ik dat de consequentialistische route wel open ligt voor de rechtvaardiging van rechten binnen de metafysica van Spinoza. Zonder verlies van individualiteit...kunnen we toegeven aan de visie dat de gemeenschap essentieel is voor de ontwikkeling van een waardig bestaan, dat de “enkeling slechts een drenkeling”⁴⁵ is! Dan verandert daarmee de kijk op die gemeenschap (waarvan de staat de belichaming is), van een entiteit die op afstand moet worden gehouden om het eigen goede leven zoveel mogelijk vorm te kunnen geven, in een kijk waarin de gemeenschap bijdraagt aan zelfontplooiing...en individuele rechten niet negatief maar deels ook positief geformuleerd moeten worden! Omdat de rechtvaardiging van instrumentele rechten contingent zijn met betrekking tot de consequenties, wil ik ten slotte kijken of de stevige en robuuste verankering van status gebaseerde rechten in de metafysica van Spinoza mogelijk zijn!

5.3. Status benadering

In de rechtvaardiging van statusgebaseerde rechten kunnen aan mensen eigenschappen worden toegeschreven die het passend maken om ze zekere rechten te verlenen om hun waardigheid te beschermen, ze een waarlijk leven te kunnen garanderen! Zo'n rechtvaardiging begint met de natuur of aard van de houder van het recht en arriveert onmiddellijk bij het recht. Verbeek toont zich sceptisch over deze route om rechten te funderen omdat deze wordt geblokkeerd door de *Equility-claim*⁴⁶, die hij heeft afgeleid uit Spinoza's naturalistische uitspraak dat elk ding of wezen als onderdeel van een natuurlijk streven naar zelfbehoud de gemeenschappelijke eigenschap deelt dat het recht heeft om te doen wat binnen het vermogen ervan ligt! De mens neemt dan geen bijzondere positie in op grond waarvan we hem (normatieve) rechten toe kunnen kennen! De *Equality-theory* van Verbeek verdisconteert echter niet het hele beeld van Spinoza's filosofie. In de conatus wordt verwoord dat wezens of dingen **met al hun vermogens** streven naar zelfbehoud! Zoals vogels vleugels hebben om te vliegen, zo heeft de mens zijn hersenen om te denken! De mens is van alle dingen en wezens de enige die begiftigd is met de rede!

Deze begiftiging was nog nauwelijks in beeld gekomen in Verbeek's betoog omdat hij vanuit het perspectief van de traditie van de *Natural-Law-Theory* zich aanvankelijk fixeerde op de natuurstaat, de natuurtoestand waar we volgens deze traditie uit (de prescriptieve natuurwet) af moeten kunnen leiden hoe dingen behoren te zijn. Maar bij Spinoza is de natuurwet “recht is macht” niet prescriptief...is de mens in de natuurstaat een zwakke afspiegeling van hetgeen hij in potentie worden kan...laat hij zich voornamelijk leiden door de passies...is het gebruik van het verstand nauwelijks ontwikkeld! Daarmee wordt echter niet uitgesloten dat de mens deze kwaliteit in potentie heeft en als capaciteit ontwikkelen kan, zodoende toch een bijzondere status inneemt die het passend maken hem normatieve rechten toe te kennen!

De in potentie aanwezige intellectuele liefde voor God waar Spinoza over spreekt...*scientia intuitiva*...is zo'n kwaliteit die mensen een bijzonder status zou kunnen verlenen. Ook Verbeek voert deze aan het eind van zijn betoog op en neemt in het voordeel van de twijfel aan dat deze liefde de morele plicht impliceert om anderen te behandelen als onszelf..! Deze intellectuele liefde voor God...dit volledig bewustworden van de eenheid van de ziel met God...een staat van verlichting...is echter een moeizame en langdurige weg voor mensen om te bereiken, en is misschien een tamelijk smalle basis en vergezocht om hierop moraliteit..en dus het toekennen van rechten op te baseren. Hoewel ik meen dat in de potentie van deze kwaliteit, en het feit dat in deze liefde ook sprake van een graduele groei kan zijn, al voldoende aanleiding kan liggen om de mens een bijzondere status te verschaffen is er nog de potentiële prudentie. Afgezien van *Scientia intuitiva*, de derde vorm van kennis...het in één act vatten...God ten diepste kennen...bestaat er nog een tweede bron van kennis⁴⁷...die van de

adequate ideeën...als bron voor prudentie of moraliteit... Verbeek beweert hiervan echter dat dit vermogen weinig succesvol is.

“What is central in all texts concerned with intellectual love and beauty is the notion, not of reason, but of intellect. Reason is the instrumental faculty of discursive thinking and of forming general ideas, which unless it is supported by some form of intuitive awareness, provides no absolute certainty... Presumably, **reason** is a distinctively human feature, it is rooted in the imagination... The intellect is also morally significant. According to the Short Treatise, the moral knowledge provided by reason is *ineffectual* because reason is overruled by evil passions....we are too much attached to the body.”⁴⁸

In *Ethica* schrijft Spinoza echter...

“...The final aim, therefore, of a man who is guided by *reason*, that is to say, the chief desire by which he strives to govern all his other desires, is that by which he is led **adequately** to conceive himself and all the things which can be conceived by his intelligence”⁴⁹..... “It is of the nature of **Reason** to regard things as **necessary**, not as contingent”⁵⁰

Aangenomen dat de mate van deugdzaamheid gradueel oploopt met rationeel inzicht is er een alternatief mogelijk waardoor rechten vanuit de statusbenadering alsnog zijn te rechtvaardigen met Spinoza's metafysica. Want mensen onderscheiden zich van dieren...en al het andere in de natuur! De mens is begiftigd met rede en als deze zich hierdoor laat leiden kan hij (ondanks het feit dat alle processen noodzakelijk verlopen) een toestand van *innerlijke vrijheid* en zelfdeterminatie bereiken! Leeft men naar de dictaten van de rede, vervangt men de inadequate door adequate ideeën, dan kan men met inzicht in het noodzakelijke, zich bevrijden van de passies die gekoppeld aan de verbeelding (inadequate ideeën) ons slaaf maken van de grilligheid van de externe objecten waar die verbeelding op is gericht. Dan leeft men in harmonie en bekommert zich om de ander vanuit een welbegrepen eigenbelang! Deze potentie van moraliteit en zelfdeterminatie verleent de mens op zichzelf reeds een bijzondere status die het passend maken hem rechten te verlenen! Welke rechten? De rechten die deze innerlijke vrijheid en zelfdeterminatie mogelijk maken.

Wat voor de ontwikkeling van deze excellentie van karakter nodig is, is rust en veiligheid... instituties die de rede trainen, waar kennis van de natuur wordt vergroot en vrijheid van gedachten en woord de samenwerking met anderen mogelijk maakt...waarin men door inspraak in het bestuur zijn autonomie garandeert. We spreken over een civiele (recht en zorg)staat (een republikeinse *democratie*) met gemeenschappelijk recht, waarin het redelijke recht uit een sociaal contract verschijnt als een door de mens geconstrueerde norm met de rede als gids! Voor de subjecten volgen de rechten zoals Spinoza afleidt in TTP 16; “(1) Dat men alles volgens de voorschriften van de rede zal sturen. (2) Dat de passies voorzover deze tot schade van een ander leiden, beteugeld worden. (3) Dat men niemand doet wat men zelf niet zou willen ondergaan.[*gelijkheid*] (4) Dat men andermans recht als zijn eigen verdedigt!” Hier verschijnen in Spinoza's politieke filosofie de *normatieve* rechten van de individuen, welke de moderne waarden (vrijheid, democratie..streven naar geluk en gelijkheid) verdedigen! Hiervoor hebben we losgelaten dat we voor het onderbrengen van rechten in de metafysica van Spinoza een beroep moeten doen op natuurlijke rechten (in normatieve zin als een aanspraak die we af zouden kunnen leiden uit een morele orde in het universum).[voorwaarde a] We moeten voorbij de natuurstaat kijken, een staat waarin mensen zich nauwelijks van dieren onderscheiden, om te zien waar hun potentiële kwaliteiten (de rede, innerlijke vrijheid en moraal) liggen. Voor deze stap kunnen we ter ondersteuning de argumentatie adopteren van Jeremy Bentham, de grondlegger van het utilisme, die argumenteerde tegen de *Natural-Law* traditie; het *nonsense upon stilts* noemde te claimen dat er (normatieve) rechten zouden

bestaan, die voorafgaan aan een gevestigde gemeenschap die ze verlenen kan. Normatieve rechten zijn in zijn visie menselijke constructen (wettelijk recht) gebaseerd op het utiliteitsbeginsel!

De normatieve rechten die we funderen in Spinoza's metafysica, worden verleend door een soeverein en zijn het resultaat van een sociaal contract tussen burgers en soeverein, welke tot stand komt en in stand wordt gehouden vanuit het redelijk besef;...dat het eigenbelang met het belang van de gemeenschap wordt gediend...dat het individu voor de ontwikkeling van zijn potentiële kwaliteiten (innerlijke vrijheid) een gemeenschap onder redelijk bestuur behoeft die redelijke wetten en redelijke rechten hanteert. Wetten die gerechtvaardigd zijn om opgelegd te krijgen omdat ze bepalingen bevat waar een mens vrijwillig ook naar handelen zou hij zich door de rede laten leiden! [voorwaarde b]. Omdat in de ontwikkeling van de individuele innerlijke kwaliteiten de gemeenschap een rol speelt is het daarbij passend om naast negatieve ook positieve rechten (op onderwijs, deelname aan de politiek e.d.) te verlenen [voorwaarde c]

6. Conclusie

Naar aanleiding van de toenemende populariteit van Spinoza, de uitspraak van Israel dat de invloed van het gedachtegoed van Spinoza tot in onze moderne waarden reikt, en Verbeek's tegenovergestelde conclusie dat sociaal en politiek filosofisch beschouwd Spinoza's metafysica allesbehalve (pre)modern is, ben ik nog eens kritisch door het argument van Verbeek heen gegaan! Maar niet zonder eerst te wijzen op het naturalistische en republikeinse karakter van Spinoza's filosofie. Omdat ik meen dat dit van belang is als je de moderne waarden (vrijheid, democratie, streven naar geluk, en gelijkheid) onder het label natuurrechten plaatst en hieraan de filosofie van onze vaderlandse filosoof toetst! Wat dan direct opvalt is de incompatibiliteit van de gedachten van de *Natural-Law-Theory*, met Spinoza's naturalistische metafysica: Het is het verschil in opvatting over het al dan niet bestaan van een morele orde in de natuur, het daarmee al dan niet de natuurstaat als maatstaf kunnen nemen voor hoe het moreel hoort te zijn, het verschil tussen natuurwet als prescriptief of als descriptief gegeven! Maar impliceert het nu, zoals Verbeek meent, dat in Spinoza's naturalisme het gehele begrip norm niet kan worden ondergebracht? Ik heb getracht te laten zien dat ook al is moraal relatief aan het beoordeelde nut voor zelfbehoud, mits we ons laten leiden door de rede, de passies door adequaat inzicht kunnen worden beheerst, moraal convergeert naar een intersubjectieve norm, waarin het algemeen welzijn wordt nagestreefd als een welbegrepen eigenbelang! Dat is moraal in de vorm van prudentie gelardeerd met *Scientia intuitiva*; liefde voor God! Of de ontwikkeling van de moraal in een gemeenschap zoals Spinoza in zijn metafysica afbeeldt van de grond kan komen, dwz in een antwoord speculeren over kwantiteit...valt voor mij hier buiten dit filosofisch bestek! Ik heb me gericht op analyse van de logische structuur en inhoud en onderlinge consistentie en compatibiliteit van begrippen en beweringen! Spinoza deduceerde een logische structuur maar voegde ook pragmatiek toe die men in historisch perspectief moet zien. Daaronder valt ook de uitsluiting van bijvoorbeeld vrouwen van deelname aan de politiek! Dat is natuurlijk niet modern en voor ons volledig onacceptabel. Zoals we ook het zuiver rationalisme van Spinoza niet kunnen aanvaarden! Maar wat blijft bij het lezen van Spinoza is een gevoel van diepere waarheid en wijsheid!

En kun je de individuele (mensen)rechten in Spinoza's metafysica rechtvaardigen? Volgens Verbeek niet; noch vanuit een instrumentele noch vanuit een consequentialistische benadering. Maar ik heb geprobeerd te laten zien dat het wel kan als je op de goede plaats, en naar potenties kijkt. Niet door te fixeren op de door passies verblinde conatus want daarmee onderscheidt de mens zich, in zijn passieve onderworpenheid aan de externe wereld, niet van het dier. Niet de natuurstaat, waar nauwelijks een geciviliseerde moraal te vinden is, en een

prescriptieve natuurwet leveren bij Spinoza een redelijke norm en rechtvaardigingsgrond voor normatieve rechten. Neen, ... een bijzondere status van de mens kun je pas rechtvaardigen wanneer je de potentie van de menselijke rede beschouwt; rede mits gecultiveerd, de mens actief leidt in een overheersing van de passies wanneer adequate kennis de noodzakelijke aard van het mechanisme ontbloot. Dat resulteert in de ontwikkeling van moraal, innerlijke vrijheid en zelfdeterminatie! Daarvoor is echter de vrede, veiligheid, en de instituties van de op redelijke leest geschoeide wettelijke gereguleerde en georganiseerde samenleving onder een soeverein nodig! Want zonder de gemeenschap is de mens niets... de enkeling slechts een drenkeling! In dat vruchtbare klimaat komt met het verstandelijk inzicht het besef dat ieder rechten heeft om enerzijds een staat van innerlijke vrijheid te bereiken... anderzijds iedereen de geestelijke ruimte moeten krijgen een eigenheid te ontwikkelen om elkander reciproque tot nut te zijn ... te complementeren in de eendrachtige samenwerking van een collectieve individualiteit... en dat we de plicht hebben (aan onszelf).. vanuit een welbegrepen eigenbelang... dat we die rechten van een ander moeten helpen verdedigen als ons eigen recht; niet alleen negatieve rechten (op vrijheid van denken en spreken) maar ook (positieve) rechten op onderwijs, middelen om de vrijheid van mening te kunnen realiseren en deelname aan politiek; kortom republikeinse rechten! Dat is samenleven gesteund door een moraal niet gebaseerd op altruïsme maar op psychisch realisme! Niet gebaseerd op een universeel absoluut goed en kwaad... maar een moraal die uit de menselijke rede volgt en het individueel welbevinden in het algemeen welzijn de maat neemt! En omdat Spinoza meent dat de rede de noodzakelijkheid van de Natuur blootlegt kan verdedigd worden dat zijn moraalfilosofie 'universele' mensenrechten rechtvaardigen kan in die zin dat het voor alle mensen geldt! En voor wat betreft de visie ontwikkeld door economen vanaf de 19de eeuw .. waarin de passies (verlangen, afgunst, jaloezie) niet meer als veroorzakers van wanorde werden beschouwd, maar als eigenschappen waaruit een spontane orde kon ontstaan. Is dat een modern... en correct model? Jarenlang konden handelaren en banklieden in een gedereguleerde markt hun gang gaan... lieten we ze hun passies, hun begeerten volgen. Nu is het een jaar geleden dat ons hele economische systeem op de rand van een totale instorting stond. Dit zou waarschijnlijk gebeurt zijn en met catastrofale gevolgen voor de sociale orde, als de onzichtbare hand niet gecorrigeerd zou zijn door een zichtbaar hoofd! De situatie werd gered door **redelijk** ingrijpen... van soevereinen (overheden)! In dit opzicht is Spinoza's politieke filosofie, misschien niet premodern, misschien niet modern... maar wellicht ultramodern te noemen!

Eindnoten en Literaturopgaven

---

¹ Jonathan I. Israel, 'Radicale Verlichting; Hoe radicale Nederlandse denkers het gezicht van onze cultuur voorgoed veranderden', Uitgeverij van Wijnen, Franeker, 2de druk 2007, oorspronkelijke editie, 'Radical Enlightenment: Philosophy and the Making of Modernity', Oxford University Press (2001)

² Theo Verbeek, Spinoza on Natural Rights Intellectual History Review, vol 17.3 2007

³ Negatieve rechten zijn rechten die vrijwaren van externe dwang, dus gerelateerd aan negatieve vrijheid! Positieve rechten zijn rechten op de ontwikkeling en perfectionering van een geestelijke kwaliteit, in dit geval een innerlijke vrijheid die overeenkomt met een bevrijding van onderwerping aan de passies (positieve vrijheid)! [Antony Flew; 'Liberty, A Dictionary of Philosophy', page 283, Pan Books, London, 1984]

⁴ Spinoza leidt zijn Ethiek af uit drie claims. (1) alle dingen ontstaan en gedragen zich noodzakelijk volgens de wetten van God (2) de natuur is niet teleologisch (3) De natuur is overal en altijd hetzelfde... Dit impliceert een voor die tijd radicale unificatie; de visie dat alles in de natuur afdoende door één pakket natuurwetten kan worden beschreven!

---

⁵ Een uitspraak als... 'Gij zult niet doden'. In het algemeen: een natuurwet in de prescriptieve betekenis (*natural-law*) is een regel voor gedrag, een algemeen bevel, permissie of verbod, of een algemene uitspraak die rechten of verplichtingen toekent.

⁶ Zoals de klassieke mechanicawetten van Newton bijvoorbeeld een waardeneutrale beschrijving geven van de parabolische kogelbaan, en geen gedrag voorschrijven. In het algemeen; een descriptieve natuurwet (*law of nature*) is een bewering over de regelmatige volgorde of verhouding van gebeurtenissen in de natuur! Ze wordt gebruikt om een algemene regel weer te geven die we waarnemen in de werking van de natuur, onafhankelijk van de wil van de mens. Ze impliceert geen verplichting (*duty*)!

⁷ Ethisch egoïsme is een ethische theorie waarin er vanuit wordt gegaan dat men altijd naar eigen belangen behoort te handelen. Dat een handeling dan en slechts dan alleen goed is als het in het voordeel van de agent is.

⁸ Spinoza's Passies bestaan in de inadequaatheid van mijn ideeën, verbeeldingen, verwarde kennis van de eerste soort. Het zijn emoties die aanvullend gericht zijn op dingen buiten ons! In roering gebracht door passies en verlangens zijn we op jacht naar, of vluchten we weg van die dingen waarvan we geloven dat ze ons vreugde of verdriet schenken. Onze hoop en vrees fluctueert daarmee met de grilligheid van de objecten van ons verlangen of weerzin. Want de extern van ons gelegen objecten van onze passies hebben we niet onder onze controle. Des te meer we toestaan dat we ons door passies laten beheersen, des te onvrijer we er slaafs onderworpen een speelbal van zijn. Daarom moeten we er naar streven om ons te bevrijden van de passies.. of in ieder geval leren hoe ze te kalmeren...en actieve, autonome wezens worden! We zijn "vrij" als wat er ook met ons gebeurt niet resulteert uit relaties met externe dingen maar met onze eigen natuur (onze rede / de adequate kennis)! Want weten we eenmaal waardoor we geroerd worden, dan begrijpen we de noodzakelijk ervan, omdat God's wetten noodzakelijk zijn. Want een emotie die een passie is houdt op een passie te zijn zodra we er een helder en duidelijk beeld van hebben. We kunnen berusten als we inzien dat we ons geluk niet in handen moeten leggen van de onzekere zo moeilijk door ons te beheersen buitenwereld! De beloning is kalme zelfcontrole van de rede die meester is geworden over de passies! Dus om werkelijk bevrijdt te worden van de problematische emotionele ups en downs van dit leven moeten we ons arsenaal aan adequate ideeën vergroten, de inadequate ideeën die niet uit de aard van onze geest maar uit onze lichaam komen, elimineren. Daartoe moeten we ons bevrijden van ons vertrouwen op louter de zintuigen en de verbeelding! Vertrouw zoveel mogelijk op rationele vermogens..en wordt stoïcijns vrij..!

⁹ waar ze niet aan civiele wet en gezag zijn onderworpen

¹⁰ Ethica 4, p34-35 in Steven Nadler. 'Baruch Spinoza' The Stanford Encyclopedia of Philosophy (2008 edition), (URL=<http://plato.stanford.edu/archives/entries/spinoza/>) p 19

¹¹ Ethica 4, p34-35 in Steven Nadler. 'Baruch Spinoza' The Stanford Encyclopedia of Philosophy (2008 edition), (URL=<http://plato.stanford.edu/archives/entries/spinoza/>) p 19

¹² Benedict de Spinoza, Theological-Political Treatise, Jonathan Israel, Michael Silverstone, Cambridge University Press; TTP Ch 16, p 179

¹³ Moet niet opgevat worden als een voorschrift of normatief gegeven, maar beschrijvend, zoals we bijvoorbeeld de parabolbaan van een afgevuurde kogel ahv de klassieke mechanicawetten van Newton waardeneutraal beschrijven, waarbij we trouwens ook wel eens waardegeladen termen gebruiken zoals zeggen, dat de kogel de wetten van Newton *gehoorzaamd*

¹⁴ Baruch Spinoza in Justin Steinberg. 'Spinoza's Political Philosophy' The Stanford Encyclopedia of Philosophy (2008 edition), (URL=<http://plato.stanford.edu/archives/entries/Spinoza-political/>) p 5

¹⁵ Baruch Spinoza TP5/1 in Justin Steinberg, 2008, p9

¹⁶ TTP 16 p 181

¹⁷ TTP 16 p 181

¹⁸ TTP 16 p 181

¹⁹ De rechten die door Spinoza in TTP XVI worden geformuleerd zijn; "[1] Dat men alles volgens de voorschriften van de rede zal sturen. [2] Dat de passies beteugeld worden, in zoverre deze tot de schade van een

---

ander leiden. [3] Dat men niemand doet wat men zelf niet zou willen ondergaan. [4] Dat men andermans recht als zijn eigen verdedigt!

²⁰ Ik gebruik hier naturalisme in de betekenis van metafysisch naturalisme, dwz de visie dat alles (objecten en gebeurtenissen) een deel van de natuur is, een allesomvattende wereld van ruimte en tijd. Traditioneel geloof in bovennatuurlijke wezens of andere entiteiten die buiten de kenwereld van de wetenschap valt wordt verworpen. Mensen en hun mentale vermogens worden ook als normale delen van de natuurlijke door de wetenschap beschreven wereld beschouwd!

²¹ Spinoza, 'Treatise on the emendation of the intellect', (transl. Shirley, 1992)

²² *Classical Natural Law Theory*; Al de toonaangevende middeleeuwse denkers, inclusief Augustinus, Aquinas en Suárez adopteerden een theorie van de wet van de natuur, waarmee ze trachtte de relatie uit te werken tussen de inherente dwang die opgelegd was gedacht op het menselijk handelen en de dwang die werd opgelegd via zijn wetgevende wil! Deze theorie die teleologisch van aard is was gebaseerd op de Aristoteliaanse theorie. Het kent een tegenstelling tussen natuur en conventie. De wet van de natuur drukt de doelen uit die door de natuur /aard tot een bepaald soort wezen behoren! Deze doelen vormen een harmonieus systeem. Menselijke conventies, wetten en handelingen zijn goed als ze in overeenstemming zijn met de doelen van de natuur. Deze theorie werd in het Christelijk denken gecombineerd met een theologische visie, dat de doelmatige structuren van de natuur een uitdrukking zijn van de Goddelijke wil, en dat God derhalve beveelt dat ons gedrag in overeenstemming moet zijn met de natuur en daarbij afvalligheid verbiedt omdat ze tegen de natuur in gaat!

²³ Dit in tegenstelling met positieve wetten die land of unie zijn gebonden zijn en gebaseerd zijn op traditie, conventies of besluiten.

²⁴ De klassieke theorie is teleologisch en kan worden herleidt tot Aristoteles. De natuurwet drukt doelen uit (die een harmonieus systeem vormen) die bij de aard van de mens aansluit. De conventionele wet is juist als deze in overeenstemming is met de doelen die behoren bij de menselijke aard. Waar Aristoteles waarnam dat de mens een sociaal dier is, schrijft de natuurwet gedrag voor welke het sociale leven mogelijk maken en het individu in staat stelt om hierin te floreren. Deze theorie werd later gecombineerd met de theologische visie dat de doelmatige structuur van de natuur een uitdrukking is van een Goddelijke wil, en dat God derhalve beveelt dat ons gedrag in overeenstemming moet zijn met de natuur.

²⁵ Thomas Mautner; 'Natural Law, Dictionary of Philosophy', Penguin books, London, 2000, p376

²⁶ Morele bezwaren tegen de 'Natural Law Theory' komen o.a. van Jeremy Bentham, Austin en andere utilisten. Bentham bestempelde de *Natural-Law* traditie als *nonsense upon stilts*, vanwege de claim dat recht vooraf zou gaan aan een de vestiging van een gevestigde politieke gemeenschap welke recht verleent! En ander moreel bezwaar is dat met de nadruk op natuurlijk recht en natuurlijke vrijheid [vanuit de aanname dat het individu van nature soevereine entiteiten zijn] te individualistische is en incompatibele met de waarden van de gemeenschap zonder welke het individu niets is! Theoretische bezwaren zijn dat claims aangaande kennis over natuurlijke doeleinden of situaties kunstmatig zijn, en dat natuurlijke rechten mysterieuze entiteiten zijn over welke we geen kennis kunnen hebben. [Beauchamp Tom I. : *Philosophical Ethics. 'An introduction to Moral Philosophy'*, Third Edition: Mc Graw Hill, p 267] en [Thomas Mautner; 'Natural Law, Dictionary of Philosophy', Penguin books, London, 2000, p 376]

²⁷ De toestand van de individuen in de natuurstaat...waar zij zich laten leiden door de passies..waar zij evenals degene die zich wel laten leiden door de rede het volste recht op hebben...moet dus niet gehouden worden voor een wenselijke gefixeerde menselijke aard...maar voor een uitgangssituatie van waaruit mensen kunnen groeien voormits ze zich verenigen onder gemeenschappelijk recht van een soeverein ...om daarvoor in ruil veiligheid en vrede terug te krijgen...zodat ze in rust zich met de rede..met anderen innerlijk vrij kunnen maken.

²⁸ Tegenover de liberale nadruk op het individu als antithese van de gemeenschap stellen republikeinen en communitaristen het belang van de gemeenschap voor het individu. De gemeenschap is wezenlijk voor het welzijn en de ontplooiing van het individu. Communitaristen zijn gemeenschapsdenkers terwijl republikeinen burgerschapsdenkers zijn; *communitas* versus *civitas*! Waar republikeinen het zoeken in participatieve democratie, zoeken communitaristen het in de derde sector (niet de staat, niet de markt, maar alle verbanden die

---

niet primair met winstoogmerk werken, maar met een sociaal, cultureel of spiritueel doel).
(URL=<http://www.republikanisme.nl/kinneking.html>) dec 2009

²⁹ By the right and established order of nature I mean simply the rules governing the nature of every individual thing, according to which we conceive it as naturally determined to exist and to act in a definite way. For example, fish are determined by nature to swim, and the big ones to eat the smaller ones. Thus it is by sovereign natural right that fish inhabit water, and the big ones eat the small ones. For it is certain that nature in the absolute sense, has the right to do all that she can do; that is nature's right is co-extensive with her power... But since the universal power of nature as a whole is nothing but the power of all individual things taken together, it follows that each individual thing has the sovereign right to do all that it can do; e.e., the right of the individual is co-extensive with its determinate power [TTP 16/179; cf TP 2/4]

³⁰ Theo Verbeek, Spinoza on Natural Rights Intellectual History Review, vol 17.3 2007, p 4

³¹ Spinoza blijft, in tegenstelling tot Hobbes en Locke, geheel trouw aan zijn naturalistische aanname in de legitimatie van een politieke autoriteit! Schendt niet het uitgangsprincipe (ook niet in de civiele staat) van de prescriptieve natuurwet dat de mens naar eigen oordeel bepaald hoe hij zijn streven naar zelfbehoud maximaliseert! Blijft seculier en speculeert niet over een door God gegeven moreel beoordelingsvermogen! Hobbes schendt zijn eigen natuurwet door het recht van de mens op te geven om geleid door de instrumentele rede naar eigen inzicht en met al zijn macht te doen wat nodig is voor zijn zelfbehoud als hij eenmaal onder een soeverein leeft - ook als de soeverein de veiligheid van de burger niet verdedigt! Locke schendt zijn empiristische aanname door een door God gegeven moreel beoordelingsvermogen te postuleren. Als Empirist is John Locke (1632-1704) gebonden aan de visie dat een complex idee niet zomaar van buiten de ervaring kon verrijzen; we kunnen geen ware overtuigingen hebben gebaseerd op de rede alleen. Toch beweert hij plots in de 'Second Treatise', dat, omdat we het handwerk van God zijn hebben we allen het natuurlijke vermogen van de Rede, welke ons een directe toegang tot de morele wet geeft. God zou ons niet geschapen hebben tenzij we het vermogen hadden de normen te volgen die voor ons overleven noodzakelijk zijn. Voor Locke is dat de natuurwet. John Locke nam de natuurstaat (een pre-politieke staat) als gedachte-experiment waaruit de natuurlijke aard van de mens tevoorschijn zou moeten komen om daaruit de natuurrechten te concluderen! Hij schrijft "De natuurstaat heeft een Natuurwet die ons bestuurd, welke ieder van ons verplicht: en de rede, welke deze natuurwet is, leert ons allen die 'm raadplegen, dat alle wezens gelijk zijn en onafhankelijk, en dat niemand een ander hoort te schaden in zijn Leven, gezondheid, vrijheid of bezit." [John Christman; 'Social and Political Philosophy', Routledge, London, 2002, p 43] Spinoza volhard in zijn visie dat de natuur eenstemmig is (niet antropocentrisch, geen absolute moraal in gefundeerd) en dat de mens wordt bestuurd door dezelfde wetten als al het andere in de natuur, verwerpt Spinoza de gehele traditie die er vanuit gaat dat er in de natuur(staat) een soort van morele orde te vinden is, een natuurwet waaraan het politieke recht kan worden getoetst!

³² Gegeven streng naturalisme, en verwerping van natuurrecht zoals deze in de traditie van *Natural-Law-Theory* wordt begrepen, is het toch mogelijk om een norm of normatieve filosofie van moraal en politiek te rechtvaardigen! "Ontkennen dat er een transcendentale of natuurlijke standaard van rechtvaardigheid bestaat is nog niet ontkennen dat er een normatieve standaard is door welke we een handeling kunnen beoordelen! Zelfs als men irrationeel kan handelen zonder de natuur te schenden, betekent dit nog niet dat alle handelingen dezelfde normatieve status hebben.[Curley 1996, Stanford, Spinoza's Political Philosophy]" In Spinoza's woorden "Het is één ding ..om met recht, zichzelf te verdedigen en zichzelf te handhaven, een oordeel te geven, maar dat is niet hetzelfde als zichzelf op de beste wijze te handhaven, en het beste oordeel te geven"[TP5/1 Stanford Spinoza p 9].Moraal is gerelateerd aan het oordeel aangaande het nut voor ons zelfbehoud! De rede levert het juiste morele oordeel. Handelen in het belang van het algemeen welzijn is een welbegrepen eigenbelang. De dictaten van de rede zijn regels van prudentie; "als iemand zondigt, dan zondigt hij tegen zichzelf". Omdat deze dictaten van de rede gerelateerd zijn aan het belang van de agent, voorkomt Spinoza dat zijn normatieve claims met het naturalisme conflicteren. We behoren alleen die dingen te doen die we ofwel reeds wilde doen (of op z'n minst zouden willen doen als we in een cognitief superieure positie zouden zijn.)

³³ Curley 1996, in Justin Steinberg. 'Spinoza's Political Philosophy' The Stanford Encyclopedia of Philosophy (2008 edition), (URL=<http://plato.stanford.edu/archives/entries/Spinoza-political/>)

³⁴ Spinoza TP5/1 in Justin Steinberg. 'Spinoza's Political Philosophy' The Stanford Encyclopedia of Philosophy (2008 edition), (URL=<http://plato.stanford.edu/archives/entries/Spinoza-political/>) P 9

---

³⁵ Theo Verbeek, Spinoza on Natural Rights Intellectual History Review, vol 17.3 2007, p 6

³⁶ Omdat het een gedetermineerd mechanistisch systeem is laat het zich zelfs spelttheoretisch simuleren op de computer! Het zal afhangen van ingegeven parameters...hoe zo'n proces onder een sociaal contract verloopt! !

³⁷ Verbeek ziet het als een probleem dat in Spinoza's metafysica de essentie van de mens conatus is, en niet de rede! Maar dit lijkt me geen onoverkomelijke hindernis om de vorming van moraal te verklaren! De mens is niet alleen begiftigd met conatus maar ook met de rede! De conatus is de drijvende kracht die het individu de rede laat ontwikkelen omdat dit in het voordeel is van zijn zelfbehoud! Met de rede krijgen we beter de passies onder controle, worden we minder zelfzuchtig omdat we beter zien dat ons eigenbelang bij het algemeen belang ligt, ontwikkelen we gradueel liefde op weg naar Scientia intuitiva, voor God en (daarmee voor onze medemens die tenslotte in God is)!

³⁸ Op blz 6 en 7 van zijn "Spinoza on Natural Rights" Stelt Verbeek, "door recht met conatus gelijk te stellen..dwz door het natuurlijk recht van een ding af te leiden van zijn macht om te bestaan...heeft een vlieg minder (macht) recht om te bestaan...dan een olifant...en een rijke en gezonde man meer (macht) natuurlijk recht dan iemand die ziek en verzwakt is!" Het antwoord hierop moet zijn: Als je de uitspraak van Spinoza's 'Natuurrecht is macht', als een normatieve uitspraak opvat...en het gebruik van Spinoza's begrip 'natuurrecht' als een normatief begrip dan leidt dat tot de bovenstaande absurde norm! Maar Spinoza gebruikt het gegeven 'Natuurrecht is macht' niet als norm maar als beschrijving van een stand van zaken...vanuit een neutraal standpunt...het objectieve standpunt van de natuurwetenschapper...de natuur is niet antropocentrisch...!

³⁹ Leif Wenar.'Rights.' The Stanford Encyclopedia of Philosophy (2007 edition), (URL=<http://plato.stanford.edu/archives/entries/rights/>) p 17

⁴⁰ Theo Verbeek, Spinoza on Natural Rights (Intellectual History Review, vol 17.3 2007, P11,12

⁴¹ Met betrekking tot Hobbes (mechanist, materialist en determinist) bestaat er afgezien van een reeks van overeenkomsten ook een belangrijk verschil. Ook in Hobbes theorie is zelfbehoud de meest fundamentele drive. De Hobbesiaanse natuurwet is een voorschrift welke men met de rede blootleegt, welke het de mens 'verbiedt' datgene te doen wat destructief is voor zijn leven! Dat is de fundamentele en ultieme norm waaraan alles ondergeschikt is. Hobbes ontbloot deze natuurwet verder van alle (morele) normativiteit. Men heeft het recht in de natuurstaat om alles te doen om zijn eigen zelfbehoud na te streven...m.a.w. recht is macht! Echter m.b.t. het afsluiten van het contract met de soeverein lijkt Hobbes zijn eigen natuurwet te overtreden door zijn natuurrecht op het oordeel hoe men zich mag verdedigen aan de soeverein over te dragen. Want onder geen beding, ook in het geval de soeverein niet het zelfbehoud van de burgers nastreeft..mag een covenant worden verbroken bij Hobbes. In de visie van Spinoza echter, overtreedt Hobbes hiermee zijn eigen naturalisme. Want hiermee lijkt Hobbes de natuurwet (recht is macht ingegeven door nimmer aflatend streven naar hetgeen wat naar eigen oordeel in het voordeel is van zelfbehoud) de facto niet meer op te vatten als een macht maar als een natuurlijk verleende bevoegdheid (een normatief gegeven) welke kan worden overgedragen. Hiermee wordt in Hobbes civiele staat een wig gedreven tussen recht en macht! In contrast daarmee handhaaft Spinoza dat "de geldigheid van een overeenkomst rust bij zijn nut, zonder welke de overeenkomst automatisch van geen waarde meer is)"Iets anders eisen zou absurd zijn, daar men door de natuur gebonden is altijd te keizen voor het grotere goed of het mindere kwaad. We handelen naar ons grootste belang en kunnen niet worden verplicht door een voorafgaande overeenkomst, om te breken met deze psychologische wet van de natuur! Spinoza schrijft aan Jarig Jelles; "Met betrekking tot de politieke theorie, aangaande het verschil tussen Hobbes en mij..benadruk ik dat ik altijd het natuurrecht [feitelijke macht] in zijn geheel behoud, en ik beweer dat de soevereine macht het recht [feitelijke macht] over een subject heeft in een proportie die gelijk is aan het extra overmaat aan macht ten opzichte van dat subject". Daarmee maakt (in tegenstelling tot Hobbest) Spinoza ook de soeverein tot een medespeler..en moet zijn best blijven doen om voldoende draagkracht en steun te blijven houden van de subjecten!

⁴² Theo Verbeek, Spinoza on Natural Rights (Intellectual History Review, vol 17.3 2007) p 11,12

⁴³ Zie paragraaf 5.1 De morele waarheid en morele gids wordt afgeleid door te meten aan een natuurlijk model van menselijke perfectie (deugdzaamheid) op basis van de menselijke rede, waarbij het individueel en algemeen welzijn als maat wordt genomen! Aldus kan een redelijk gemeenschappelijk recht onder een soeverein tot stand komen, zoals we in 5.3 zullen zien hoe Spinoza deze in TTP 16 formuleert!

---

⁴⁴ Spinoz Ethica IV, Prop 37 in Etienne Balibar, 'Spinoza and Politics' Verso Books, p110,111

⁴⁵ De uitspraak 'de enkeling is maar een drenkeling' komt van Klaas Meijer, in 'Spinoza', (URL=http://www.despinoza.nl/Spinoza/artikelen/Spinoza_voor_du.shtml) (10-02-2004)

⁴⁶ "...A natural Right is held as the effect, not of a positive law, but of the fact that mankind forms a moral community..(blz 4)]...the equality claim makes it impossible for Spinoza to adopt the status approach. By identifying natural right with conatus, that is, with what man has in common with other finite beings, Spinoza rejects this approach as explicitly as he can. According to Spinoza...the status of man is not different from other natural things...makes it impossible to use man's specific status and dignity as the foundation of moral judgement.[Verbeek blz 8] "

⁴⁷ Volgens de volgende argumentatie levert het gebruik van de rede ons in de limiet wel een intersubjectieve grond voor morele richtlijnen! In de morele beoordeling spelen de ideeën die we hebben een rol. Daarbij zijn er drie gradaties in Kennis: (1) Inadequate ideeën gebaseerd op wat ons wordt voorgesteld door de zintuigen op een manier die zich verminkt of verward voordoet, (2) adequate ideeën die kennis vormt die noodzakelijk waar is en de essentie van de dingen openbaart door toepassing van een discursieve afleiding met behulp van de rede⁴⁷. en (3) de meest diepgaande vorm, intuïtieve kennis, wat in één act van de rede gevat wordt! Kennis van de derde soort behelst de wereld.. dwz natuur ofwel God ten diepste kennen...! Dit is de liefde voor God...en onze medemens, omdat alles en iedereen in God bestaat! In dit stadium gekomen ervaren we het volmaakte geluk wat bestaat in het bewustzijn van de eenheid van de ziel en de hele natuur! Omdat kennis van de tweede en derde soort kennis van het noodzakelijke, het eeuwige en absolute is, is deze kennis voor alle mensen gelijk! Via de weg van de rede convergeren we dus allen naar een uniforme kennis over goed en kwaad!

⁴⁸ Theo Verbeek, Spinoza on Natural Rights (Intellectual History Review, vol 17.3 2007, p 9-10

⁴⁹ Ethica, Appendix, proposition 4 White Sterling Translation, in Matson Wallace : 'A new history of Philosophy' Vol2 , Second Edition, Harcourt college Publishers.

⁵⁰ Spinoza IIP44, in Steven Nadler.'Baruch Spinoza' The Stanford Encyclopedia of Philosophy (2008 edition), (URL=<http://plato.stanford.edu/archives/entries/spinoza/>). p 13